

FUNDAMENTALISTA KAPITALIZMUS OTT ÉS ITT

A NAGY ÁLLAM ÉS A DEMOKRÁCIA KAPCSOLATA POGÁTSA ZOLTÁN ÉS JOSEPH STIGLITZ MUNKÁJÁBAN

FUNDAMENTALIST CAPITALISM HERE AND THERE: RELATIONS OF THE BIG STATE AND DEMOCRACY IN THE WORKS OF STIGLITZ AND POGATSA ZOLTAN

Dr. Prof. Botos Katalin

SUMMARY

The study analyzes the similarities in the thoughts of a Hungarian economist and the Nobel Prize winner Joseph Stiglitz. The American economist in his latest book analyzes the situation in the USA, the effect of income inequalities on economic development and the political situation. One of the most important statement of Stiglitz is that democracy is endangered by the political influence of the richest layers of society on the formation of the state economic policy and legislation. In contemporary American democracy it is not „one person one vote” but „one dollar one vote”. People are misled by suggestions through the media that the contemporary policy favoring the 1 % is in their interest. Zoltán Pogátsa describes the economic situation - similarly like Stiglitz - in the liberal anglo-saxon world and shows that the Hungarian change of the political and economic system has many similar features. He is opposing the model of fundamental capitalism and even the still existing elements of neoliberal economic thinking in Hungary - for instance the tax favoring of the richest layers. He supports the Scandinavian capitalist model where the state redistribution is high. The difference between the two authors is that Pogátsa openly supports social democratic policy in Europe and Hungary while Stiglitz hopes that the American democracy is able to reform itself in order to go back to the original American values, to serve the many and not the few.

Keywords: Stiglitz, Zoltán Pogátsa, Capitalism, Democracy, Income inequality, Scandinavian model

Mi az, ami két egymástól igen távol álló szerző könyvét párhuzamba állíthatja? A következő: mindkettő elutasítja a globalista kapitalizmus fundamentalista változatát. Mindkettő politikai, gazdasági megközelítésben műveli a közgazdaságtudományt, s igen hasonló konklúziót vonnak le a gazdaság és demokrácia kapcsolatára vonatkozóan. Mindkettő komoly állami szerepvállalást tart szükségesnek, annak érdekében, hogy a jelenlegi nemzetközi pénzügyi válság hatásai leküzdhetőek legyenek. Mindkettő a humántőke központi szerepét hangsúlyozza, és elutasítja a végletes jövedelem egyenlőtlenséget, amelyet a kapitalizmus angolszász változata az elmúlt több, mint negyed században a világ legfejlettebb országában, - de Magyarországon is-, eredményezett. Mindkettő egyfajta közösségi szemlélettől áthatott, a közjó elérését lehetővé tevő gazdasági modellt szeretne megvalósítani. Mindezt úgy, hogy a magyar szerző gyakorlatilag nem is hivatkozik Stiglitzre. Tehát: ki-ki a saját forrásai alapján jutott hasonló következtetésre. Igaz, a végső következtetésben van azért némi eltérés.

Ennyi talán elfogadhatóvá teszi a kísérletet, hogy együtt mutassuk be egy esszében a magyar és az amerikai szerző munkáját.

Alapvetően a saját gazdaságukról írnak, tehát az USA-ról, illetőleg Magyarországról. Értelemszerűen, kitekintenek a világra is. *Meglepő azonban a megállapítások hasonlósága.* Bár végső soron érthető - hiszen a valóság maga is sokban hasonlít. Az óriási különbségek ellenére is.

Pogátsa Zoltán elsősorban *a magyarországi kapitalizmusról ír*, amely a rendszerváltozással kezdődött. A rendszerváltás utáni helyzet kiindulási pontját - nagyon helyesen- a késő Kádár – korszak történéseiben keresi. Röviden utal ezért arra, hogy mi is történt korábban. Bemutatja, hogy az ekkor felhalmozódott adósságunk nem valamiféle „koraszülött jóléti államnak” volt betudható, hanem a felzárkózáshoz felvett külföldi hiteleknek. Számosan megállapították már, írja, hogy a „túlfogyasztás” mítosz megalapozatlan. Vagyis, nem azért alakult ki a magyar államadósság, mert mi, magyarok, úgymond, „túl jól éltünk.” Ezzel a megállapítással egyetérthetünk. Pogátsa elemzéséhez hozzátenném, hogy az azért tény, hogy a magyar jóléti rendszerek a maguk idejében európai szinten is értékelhető színvonalon voltak. Ez azonban mégsem jelentette azt, hogy a lakosság netán a túlfogyasztás állapotában lett volna! Hiszen az állam által nyújtott szolgáltatások éppen *csak kiegészítették* a nemzetközi szinten igen alacsony béreket egy szerény, túlfogyasztásnak igazán nem nevezhető életszínvonalra.

Az volt a szocialista gyakorlat: kis teret hagyni az egyéni döntéseknek (a bérből), s az élet fontos kérdéseit- egészségügy, oktatás, nyugdíj- *a közkasszából* finanszírozni. Kérdés persze, milyen szinten.

A felzárkózásra felvett hitelek ugyanakkor csak egy töredékét magyarázzák meg a 1990-re kialakult tartozásnak. A további eladósodást a szerző (Szabó Gergely nem régi tanulmányára alapozva) az árfolyam alakulás számlájára írta. Kissé hiányoltam, hogy arra a fontos tényre nem mutatott rá, hogy az eladósodás a magyar mechanizmus sajátosságából fakadt. *A fél-reformból*, a konvertibilitás hiányából, amely a Rb. relációjú értékesítésben érdekelt magyar vállalatok *dollár-rubel konverzióját* eredményezte. Beépítették ugyanis a dollárért vett import alkatrészeket, és eladták a végterméket rubelért a szocialista piacra. S arra is érdemes lett volna utalni, hogy a voluntarista Ft valuta – felértékelésből mi fakadt (bár ez már valóban árfolyampolitika. Utóbbi politikai szempontokból lett elhatározva, azért, hogy ne legyen érzékelhető az orosz olajár-emelés a felhasználóknál. „*Megállítjuk határainknál az árrobbanást*” – jelentette ki a Pénzügyminisztérium akkori devizafőosztály vezetője. Ami persze nem volt lehetséges, csak éppen *más formában* jelentkezett az *elfojtott infláció: az eladósodásban*. (Hagelmayer 1975, Botos 2011, 2016)

Pogátsa Zoltán azt írja, hogy eladósodásunk a fejlődő országok sajátosságait mutatta fel. Az adott korszak nemzetközi statisztikáját nézve, a költségvetési hiányok Magyarországon mind a fejlett országokéhoz hasonló jóléti rendszerek fenntartása, mind a fejlődőkhöz hasonló felzárkózási kísérletek miatt magasak voltak. Vagyis, mindkét tényező szerepet játszott benne. A keletkező belső hiányt végül is csak külföldi forrásból lehetett finanszírozni. Így az ország nyugat felé adósodott el, (míg keleti kapcsolatainkban még 1990-ben is *követel pozícióban* voltunk!) (Botos 1987, 2011).

Pogátsa Zoltánnak teljesen igaza van, amikor azt rögzíti le, hogy 1990-ben „egy sehol nem létező tankönyvi muszter” alapján váltottunk át a szocializmusból a kapitalizmusba. Így van. Eredetileg voltak ugyan törekvések egy szociális piacgazdaság létrehozására. Ezt számos forrás igazolja. (Rabár 2002, Professzorok Batthyány Köre 2005, Botos 2007, 2011). Maga a rendszerváltó MDF is erről beszélt programjában. De mit számítanak az elvi megnyilatkozások, ha a világban létező valóságról 1990-ben viszonylag kevés információnk volt. Későbbiekben pedig a megvalósított tartalom meglehetősen kiüresedett, hiszen az akkori konkrét intézkedések többségében világosan látszik a *vakhit* a piaci fundamentalizmusban!

Meg kell azért említeni, hogy a szociális piacgazdaság egyik alapvető intézménye, a társadalombiztosítás - a rendszerváltás utáni ésszerű vezetésének köszönhetően - talpon maradt, és tényleges szociális védőhálót jelentett az átalakulás kárvallottjainak. Azok pedig tömegesen voltak... Más kérdés, hogy későbbiekben a társadalombiztosítás oda-vissza szervezése a különböző kormányok alatt világosan megmutatta, hogy gyakorlatilag nem létezett

a szociális piacgazdaságnak átfogó és kiforrott koncepciója Magyarországon. Az azonban bizonyos, hogy az un. északi modell létrehozására, amelyet Pogátsa Zoltán könyvében követendő mintaként idéz, nem volt törekvés. Általános volt ugyanis a vélekedés a „mértékadó értelmiségben”, hogy a nagy állam egyenlő a szocializmussal. Azt pedig nem kívánták vissza, hiszen azonosították a diktatúrával. Így tehát szinte a teljes gazdasági és politikai elit a „túlzottan nagy állam” leépítését tűzte célul.

A szerző bemutatja a világban létező különböző kapitalizmus – modelleket. E részének tartalma szoros átfedést mutat Stiglitz könyvével. (Mint említettük, anélkül, hogy gyakorlatilag egyszer is idézné).

Stiglitz 2016-os könyvében viszont – amely nagyrészt a közelmúltban megjelent cikkeinek füzére -, az *amerikai kapitalizmust elemzi*, a neoliberalizmus általános gazdaságpolitikai térnyerését. Thatcher és Reagan kormányzásának idejére teszi ennek kezdetét. (JS 128.o). Akárcsak Pogátsa (PZ 41.o). Utóbbi rámutat, hogy az elvi megalapozást a Hayek-i filozófia adja meg az intézkedésekhez. (A Keynes-i és Hayek-i gazdaságpolitika eltéréséről lásd: Wapshott 2014, valamint: Botos 2016)

Mindketten bemutatják a neoliberális filozófia lényegét, amely szerint *jó, ha a jövedelemkülönbségek nagyok*. Hiszen a gazdagok profitja „lecsorog” a szegényekhez! „Munkahelyeket teremt, foglalkoztatást, béreket növel”. Ez az ideológia. A dolgozónak is érdeke a tőketulajdonos gazdagodása... Ez azonban az adatok tanúsága szerint *egyáltalán nem igaz!* Idézik mindketten az amerikai statisztikát, amely bemutatja, hogy a jövedelem - differenciák az USA-ban valóban elképesztően nagyok.

De máshol is! Egyéb friss források is mutatják, hogy az OECD országok jövedelemkülönbségei *napjainkra a legmagasabb szintet érték el* az elmúlt fél évszázadban. Az elmúlt 25 év alatt a legfelső decilis jövedelme a legsó decilis jövedelmének a *9-szeresére nőtt*. (Dabia et al 2015) Mindez ugyanakkor semmi ahhoz képest, amit az USA-ban tapasztalhattunk! (Rajan 2010, Botos 2015). A választópolgárok azonban mégis sajnálatos módon „beveszik” az USA-ban a propagandát.

Elhiszik, hogy javukat szolgálja a tartalmában a saját *érdekeikkel ellentétes* gazdaságpolitika! Stiglitz mind 2016-ban, mind 2013-ban megjelent könyvében hosszan fejtegeti ezt a jelenséget. (Pogátsa is megemlíti) (PZ 47-53 old., Stiglitz 2013, 2015). S ez nem csak azért probléma, mert szociális szempontból elfogadhatatlan, hanem, mert *gazdasági* szempontból is kártékony. A közelmúltban az OECD több tanulmányt jelentetett meg, amely ezt hangsúlyozza. (Together:

Why Less Inequality Benefits All) (OECD 2015) Sőt, az IMF is hasonló következtetésre jutott! (Causes and consequences of income inequality. IMF Staff Papers 2015, Dabia-Norris et al 2015)

Stiglitz könyvében reagál Pikettynek a „*Kapitalizmus a XXI. században*” címen megjelent, nagy visszhangot kiváltó művére is. Piketty ugyanis azt hangsúlyozza, hogy a jövedelem-differenciálódás *a kapitalizmus törvényszerű velejárója*, s ebből csak mintegy eltérésnek tekinthető a háború utáni un. „Fordi növekedés” (Dardot-Laval 2012) időszaka. Ez azt jelenti, ha meg akarnánk szabadulni a jövedelem-differenciálódástól, akkor *a kapitalizmustól is meg kellene szabadulnunk!* Stiglitz azonban azon a véleményen van, hogy a kapitalizmus képes volt a 30-as években tanulni a maga hibáiból, s az állami beavatkozással működőképes maradt. Tehát a fejlődés vonalától való eltérést nem a keynesianizmus jelenti, mint ezt Piketty állítja! A fejlődési vonaltól az elhajlás Stiglitz szerint bő harminc éve, a Reagan-i időkben következett be, amikor a gazdaságpolitika alapjául a monetarista eszmét, Hayek filozófiáját tették meg. Ebből vissza lehet - és kell is! - térni a *piac és az állam olyan kombinációjára*, amely mellett a 30-as éveket követő gazdaságpolitika kidolgozott, s amelyben a kapitalista gazdálkodás előnyei érvényesülhetnek, ugyanakkor - a jövedelem-differenciálódás súlyos következményei nem következnek be. (Stiglitz 2016 126-127.o)

Miben ért egyet, könyveik tanúsága szerint, Pogátsa és Stiglitz? Az, hogy a kapitalizmusban *lehetséges mérsékelni a szélsőséges jövedelem-felhalmozódást, helyes adópolitikával.*

A Pogátsa Zoltán által előtérbe hozott *északi modell*, a svéd típusú gazdaság *nagy újraelosztással* működik, amely nem, hogy arányosan, de gyakorlatilag progresszívan adóztatja a rendkívül magas jövedelmeket. Van tehát miből a jóléti- szociális kiadásokat finanszírozni. (Ne feledjük, a könyv még a migráns-hullám okozta feszültségek előtt íródott.) Hangsúlyozza, hogy a kapitalizmus összefér a szociáldemokráciával, az elesettekkel való szolidaritással, és a szegényebb rétegek felemelését célzó állami kiadások gyakorlatilag megtérülnek a szélesebb körű fogyasztás, a képzetesebb munkaerő magasabb jövedelme után fizetendő adókból.

Stiglitz alapvető mondanivalója, hogy az államnak még az un. szociális kiadásai sem pusztán szociális célokat szolgálnak. Fel kell fognia végre a konzervatív, fundamentalista kapitalistáknak, hogy személy szerint nekik is érdekük a szegényekkel való szolidaritás. Nincs ugyanis kellő méretű piac e rétegek nélkül! Nincs megfelelő munkaerő-kínálat sem, ha az oktatást, egészségügyet maradék-elven finanszírozzuk, s nem emeljük ki a társadalom minden részéből a tehetségeket. Akkor tulajdonképpen *pazarolunk a humántőkével*, tehát saját piaci lehetőségeinket rontjuk. A piac és az állam gyümölcsöző együttműködése tette naggyá az USA-

t. Nincs olyan nagy sikerű vállalkozása, vállalatbirodalma, amelynek ne az állami infrastruktúra – fejlesztések, az államilag finanszírozott kutatások adták volna meg az alapjait. A kiadásokhoz azonban bevételek is kellenek. Nem lehet a gazdaságot vég nélkül az adók csökkentésével ösztönözni, mert akkor az állam kezében nem lesz elegendő eszköz a gazdaság segítésére. Egy jól megszervezett adórendszer pedig nemcsak arra alkalmas, hogy a szükséges összegeket a kormányzatok számára megszerezze, de *gazdaságpolitikai orientációra* is képes. Káros tevékenységet megadóztatni helyesebb, mint hasznosabb. Célszerűbb adót kivetni a környezet-szennyezésre és a spekulációra, mint az élől munkára és a megtakarításokra. Ésszerűbb olyasmit megadóztatni, amit nem tudnak elvinni, mint a föld, az olaj és egyéb természeti kincsek, szemben a nyereséggel, aminek realizálását ügyesen át tudják telepíteni adóparadicsomokba. És igenis, számít az adó ösztönző hatása. Stiglitz helyesnek találja, ha olyan hazai beruházásokat, amelyek munkahelyet teremtenek, ösztönöz az állam. Szerinte jó lenne, ha a multinacionális cégeket is azon az alapon adóztatnák, hogy mennyit termelnek és értékesítenek az USA-ban. Nagy ugyanis jelenleg a lehetőség az alacsony adózású országokba átszervezni a jövedelmeket. . . Azt is mondja, hogy indokolt a bankszektor extra megadóztatása is, mivel extra jövedelmeket szakasztott le a válsághoz vezető időszakban az innovációival. (Stiglitz 2016 123-124 o.) Felhossa - ahogy ezt már korábbi munkájában is tette -, (Stiglitz 2013), hogy a jelenlegi amerikai adóztatás rendkívül *igazságtalan*. A gazdagok bevallott jövedelmük *sokkal kisebb hányadát fizetik be* adóként, mint a kevésbé gazdagok, és bevallott jövedelmük gyakran csak töredéke a valósak. Mi több, a tervbe vett reformok egyre nagyobb mértékben arra irányulnak, hogy eltöröljék a középosztályt segítő kedvezményeket, pl. a jelzálog kamatok és a munkáltató által nyújtott egészségbiztosítás levonhatóságát. Stiglitz belátja, hogy ezek valóban csökkentik az adóalapot, s fokozatos kivezetésük indokolt lehet, annál is inkább, mert a jelzálogok kamatának levonhatósága sokkal inkább a gazdagabbakat segíti, mint a középosztályt. Most azonban, hogy a válság után padlóra került az ingatlanpiac, nem tartja célszerűnek egy lépésben kivezetni.

Ámbár ezt az eszközt az állam kezében tulajdonképpen kárhoztatja, hiszen ez is hozzájárult a túl élénk építőipari kereslethez, a lakás-boomhoz. Az adóreformok, állítja, nem célozhatják elsődlegesen a nagyobb költségvetési bevételt. Fontosabb lenne gazdasági terelő hatásuk. Helyesli ezért a több lépcsős adókat. Vitatja továbbá, hogy nem lenne érdemes a gazdagabbakat jobban megadóztatni, mint a közepes jövedelműeket, mivel „az nem hoz olyan sok pénzt...” Állítja, hogy ez ma már nem így van, az adóbevétel igenis, jelentős lehet, éppen a nagy differenciálódás következtében. S az ún. karbon-adó, az emisszió büntető adója meg közgazdaságilag teljes mértékben indokolható, mivel az okozott kárt meg kell téríteni a

társadalomnak. Hiszen a környezet valójában a legszűkösebb erőforrásunk, amire fokozottan vigyáznunk kell.

Pogátsa Zoltán a magyar helyzetet elemezve, ugyancsak rámutat a költségvetés két oldalának anomáliáira. A magyar bérek feltűnően alacsony színvonala a nyugati bérekhez képest különösen nagy jelentőségűvé teszi a költségvetésből finanszírozott nagy rendszerek előirányzatainak csökkenését. Az emberek életszínvonala a munkabérek mellett ezektől a juttatásoktól függ. A szocializmusban az alacsony béreket, mint utaltunk rá, kiegészítették a társadalmi fogyasztás tételei. A rendszerváltozás után azonban a bérek maradtak viszonylag alacsonyak, míg az árak nyugati szintre emelkedtek. (Lásd ehhez: Botos 2016 Terhes örökség) Igaz, a bérjárulékok magas szintje a 80-as évek végén teremtett fedezetet a közösségi (TB) juttatások finanszírozására. A rendszerváltozás után azonban, a globalizmus hatalmas kihívásai miatt a versenyképességet a mindenkori kormányok az alacsonyan tartott bérköltségekkel próbálták biztosítani. Az egyébként is a nyugatiaknál alacsonyabb béreket a versenyszféra pedig 2010.-ig nemigen emelte. A kormányzat az elmúlt hat évben a béradók és járulékok csökkentésével igyekezett ösztönözni a vállalkozókat. Részben a foglalkoztatás növekedését várta ettől a munkaadók részéről, részben azt, hogy a nagyobb nettó bérek nagyobb költsékezést tesznek lehetővé, ami segíti a GDP-növekedést.

Azt valóban helyesen ismerte fel az utóbbi idők konzervatív kormányzata, hogy a széles néprétegek munkajövedelmének emelkedése nélkül nincs belső piac bővülés, de ez csak a rezsicsökkentés formájában nyert a közelmúltig érdemi megvalósulást. (Aminek számos kérdőjele is van. Elsősorban a szolgáltatók hosszú távú eszköz-megóvása és fejlesztése területén.) A bérek azonban napjainkig lemaradtak a nyugati bérektől, s a GDP növekedésétől is. Különösen az egészségügy, oktatás terén, ahol a 2000-es évek szoc-liberális kormányzatai alatt különösen nagy volt az elmaradás. (A pedagógus bérekben például az EU-ban az *utolsó* helyre kerültünk, Románia, Bulgária alá!)

Sajnos, a 2010-es kormányzatnak meg kellett küzdenie a külső finanszírozók nyomása miatti neoliberais kihívással, azaz a költségvetési hiányt minden áron le kellett szorítani. S pénzt kivonni a költségvetésből a legkönnyebben a nagy rendszereknél lehet. Ez meg is történt. Pogátsa könyve számos adatot tartalmaz erre vonatkozóan.

2010-15 között a versenyszféra bérei emelkedésnek indultak, ám a nagy rendszerek béreinél továbbra is nagy az elmaradás. (Csak a 2016-os kormánydöntések, s munkaadókkal, munkavállalókkal való tárgyalások hoznak változást, várhatóan 2017-ben.)

Pogátsa élesen bírálja azt az uralkodó ideológiát, hogy a versenyképesség korlátja a nagy állam lenne. Rámutat, hogy 1996-2004.-ig a magyar költségvetés kiadási oldala megfelelt az európai átlagnak a GDP-hez képest, csak az ezt 2010.-ig követő időszakban szaladt el az arány, és haladta meg a bevételeket. (S ezzel a mai napig nem tudnak elszámolni a korábbi kormányzatok...) A költségvetés bevételi oldala azonban *több százalékponttal elmaradt az EU-átlagtól!* Tehát *nem a túlköltekezés volt a deficit oka*, hanem az, hogy a kormányzat *nem szedte be azokat az adókat*, amelyekből megfinanszírozhatta volna a kiadásokat. (PZ 232.o.) Kicsit nehéz ezek után megérteni a 2010 utáni konzervatív kormány alapvetően liberális gazdaságfilozófiai lépését, az egykulcsos adó és a kulcsok csökkentésének gyakorlatát. Igaz a kormányzat azt állítja, hogy ez a politika sikeresnek bizonyult, de valószínű, hogy a deficit csökkenése inkább a kiadási oldal eddigi visszafogottságának tulajdonítható.

Stiglitz is intenzíven foglalkozik az adó-kérdéssel. Lerögzíti, hogy az adókulcs - csökkentés az USA-ban egyértelműen a gazdagabbaknak kedvezett. Ez, sajnos, a magyar esetben is fennáll, ami nem segíti a szétnyíló jövedelmi olló zárását. Ugyanakkor, a nagy rendszerek finanszírozhatóságát veszélyezteti, s visszahat a gazdasági eredményekre. Pogátsa számos módon bizonyítja, hogy a humántőke mennyire fontos a gazdasági növekedésben. Éppen az elmaradt humántőke-befektetéseknek tudja be, hogy hazánkban a termelékenység 2005-14 között stagnált. (PZ 238.o.) Bírálja tőkevonzó versenyképességre alapozott gazdaságfejlesztési stratégiát, nemcsak a magyar bérszint eddigi alacsonyan tartása, de a külföldi cégeknek adott jelentős állami támogatások miatt is. Állítása szerint az általuk befizetett adók nem érték el a kapott támogatások és adókedvezmények összegét, azaz, Magyarország nettó módon szponzorálta a külföldi befektetőket. (PZ 239.o.). S bár a költségvetési kiadások GDP-hez mért aránya alig van egy százalékkal az Euro-t használó országok átlaga fölött, azért az tény, hogy az állam saját magára költött kiadásainak a szintje jóval magasabb, 20,9%, mint az eurozónában, ahol 14,3%-ból kijönnek. (PZ 239.o.).

Ezért rendkívül fontos lenne, tehetjük most hozzá, hogy a *felminősítések* miatti kamatmérséklődést - ami a refinanszírozásnál súlyos milliárdokat hozhat a költségvetésnek-, feltétlenül *a nagy rendszerek eddig elmaradt fejlesztésének pótlására fordítsák.*

Mindkét szerző hangsúlyozottan kiemeli a korrupció, a privát szféra és az állam összefonódásai elleni harc fontosságát. A hasznok privatizálása, és a veszteségek társadalmosítása az USA-ban nagy gyakorlat. A „forgóajtó-rendszer” működik, mely szerint az egyes személyek az államapparátusban tett szolgálataik fejében a ciklus végeztével nagy cégek jól fizető állásaiban találják magukat. A cégek vezetői pedig a választások eredményeként hatalmi pozíciókba

kerültek, ahol rengeteget tudtak segíteni az üzleti életnek... Szabályozással, monopolista előnyök kialakításával, megrendelésekkel. Stiglitz 2016-os művében is kiemelte, (csakúgy, mint a 2013-as könyvében), hogy a létrejött rendszer problémája nem elsősorban gazdasági, hanem *politikai jellegű*. Ugyanis a *demokrácia torzulása*, hogy a kampány-támogatási rendszer miatt nem „egy ember - egy szavazat”, hanem „egy dollár - egy szavazat” elv érvényesül a valóságban. (Az amerikai Legfelsőbb Bíróság elutasította a kampánypénzek felső korlátozását). Így pedig azok jutnak a törvényi szabályozás alakításának lehetőségéhez, akik a kampányban nagyobb összegeket tudnak rászáni, beleértve a média-birodalmak megvásárlását is. Ezek, mint már utaltunk rá, oly mértékben befolyásolják az átlag-szavazót, hogy hajlamos saját érdekeit nem észrevenni. De Amerikában mindkét nagy párt a hatalmas üzleti konglomerátumok foglya, tehát a programokban nem igazán várható markáns különbség, ami a jövedelem–kiegyenlítődést illeti.

Pogátsa könyvében azt olvashatjuk, hogy nálunk is kevés a civil beleszólás, erős a manipulálás lehetősége, s könnyen megvásárolható jelentős szavazó rétegek jóindulata, akár a jövő számlájára is. Tipikusan így kezelt a nyugdíjrendszer problémája. Hozzátenném: azt ugyan napjainkban sikerült megakadályozni, hogy az állam tovább eladósodjék, s így terheljük a költségeket a jövő generációkra, de, ha jobban belegondolunk, a nyugdíjrendszer még óriási bombákat tartalmaz. Hiszen, ha a ma minimálbéren foglalkoztatott, alacsony járulékot fizető rétegek elérkeznek a nyugdíjkorhatárra, tömeges szegénység szakad Magyarország időskorú lakosságára. Itt egy olyan probléma van, amivel szemmel láthatóan nem gondol eléggé a vezetés. Manapság ugyan egyre több szó esik a sajtóban a nyugdíjokról, de hosszú távú megoldást jelentő reformról még mindig nincsen szó. Mondhatjuk ezért, hogy nálunk is van egy generációs átterhelés, amin csak a felelős államvezetők szembenézése segítené. A ciklusfüggő politikai logika azonban ennek rendre keresztbe tesz. Amíg a jelen rendszer finanszírozható, nemigen foglalkoznak a távolabbi jövővel.

Ha összegezni akarnánk a két szerző végső következtetéseit, megtalálnánk a különbségeket is. Mindketten nagyobb állami szerepvállalást sürgetnek, a szegény rétegek felemelését, a középosztály erősítését. Mindketten a humántőke jelentőségét hangsúlyozzák, s azt, hogy a finanszírozás, a nagy rendszerek privatizálása nem segít az ügyön. (Tanulságos, ahogy Stiglitz a diákhitelek súlyos következményeire rámutat). Ugyanakkor mindketten hangsúlyozzák: nem determinált a jövő, hatalmunkban áll változtatni rajta, de ehhez *politikai akarat* kell. Nagyobb demokrácia, több transzparencia, nagyobb civil aktivitás szükséges. Mindennek párosulnia kell határozott állami segítő akciókkal, mert magától, a pusztán piaci játékszabályok alapján a legszegényebbek képtelenek a felemelkedésre, és egy lefelé menő spirál alakulhat ki a

társadalomban. Különbség, hogy Pogátsa határozott szociáldemokrata politikai alternatívát szorgalmaz Magyarországon. Nem szeretne ugyan visszatérni a rendszerváltás előtti és utáni *szocialista* gyakorlathoz, de egyértelműen ennek a politikai – nálunk a II. világháború utáni politikai gyakorlatban soha nem létezett - szociáldemokrata irányzatnak a híve. Rámutat, - amit mások is hangsúlyoznak-, hogy hazánkban a munkavállalói érdekképviseletek háttérbe szorulása súlyos problémát okozott. (Megjegyzem, világméretben is!)(Dardot-Laval 2012) Stiglitz viszont bízik a liberális kapitalizmus életképességében, a civil szféra erejében. (Hogy ez a 2016-os amerikai választások tükrében mennyire reális, nagy kérdőjel számunkra).

Úgy tűnik azonban, hogy egy kérdéssel mindkét szerző adós marad. Ez pedig a *morális bázis* kérdése. Nehéz ugyanis értelmezni a „politikai akaratot”, a Rawls-i igazságosság-elméletet, ha pusztán valamiféle humanista elvekre hagyatkozunk. Mert felmerül a kérdés: *hol voltak ezek a szép eszmék - eddig?* És ahol – mint Pogátsa példaként állítja, vagyis az északi modellben - megvalósulni látszottak, vajon a jelen politika fejleményei alapján továbbra is biztosítani fogják-e a pozitív kibontakozást? Gondoljunk a svéd migráns helyzet hatására... Ezekre a kérdésekre nyilván számos gondolkodó munkásságának szintézise adhat csak választ. Bár sokáig várni az eredményre aligha lehet, hiszen „Hannibal ante portas.” Olyan világméretű változások küszöbén állunk, amelyre a fejlett világ, ha nem talál megfelelő ideológiai alapot, nem tud megfelelő válaszokat adni. Európa semmiképpen sem.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Pogátsa Zoltán: Magyarország politikai gazdaságtana Osiris, Budapest 2016
2. Joseph Stiglitz: The Great Divide. Pinguin Books, Great Britain 2016
3. Joseph Stiglitz: The Price of Inequality Norton&Norton, New York, London, 2013
4. Botos Katalin: Keynes és Hayek. Pénzügyi Szemle, 2015. 4. sz.
5. Botos Katalin: Terhes örökség Pénzügyi Szemle 2016./1.
6. Botos Katalin: Heller Farkas Füzetek, 2007, 2010 2011
7. Dardot-Laval: Globálrezon. Egy-Kettő Kiadó, Budapest, 2012
8. Hagelmayer István: A külső infláció és a cserearányromlás belső hatásai. Közgazdasági Szemle, 1975. júl-aug.
9. Era Dabla-Norris; Kalpana Kochhar; Nujin Suphaphiphat; Frantisek Ricka; Evridiki Tsounta: Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective IMF, Staff Discussion notes .June 15, 2015
10. OECD: Growing Income inequality in OECD countries Paris Forum 2. May 2011
11. OECD: Income inequality update: Income inequality remains high. 24 November 2016

Joseph Stiglitz az amerikai gazdaság modelljének változásáról szól, nagyjából ugyanezen időszak alatt. Arról, hogy az a „soha nem létezett tankönyvi kapitalizmus” is megváltozott. A II. világháború után Amerikában, ha nem is szociális piacgazdaság jött létre, de mindenképpen egy egyre fokozódó jólétet biztosító gazdaság működött. A Ford-i növekedés korszakában a háború alatt felgyorsult technikai haladás gyümölcseit a polgári szféra is elkezdte érezni. A bérek többé-kevésbé lépést tartottak a GDP emelkedésével, a társadalmi feszültségek enyhültek. Soha ilyen kevésbé széthúzott nem volt a jövedelmi skála, mint ebben a negyedszázadban.